

"İŞ, GÜÇ" ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ VE İNSAN KAYNAKLARI DERGİSİ

"IS, GUC" INDUSTRIAL RELATIONS AND HUMAN RESOURCES JOURNAL

2019 Cilt/Vol: 21/Num:2 Sayfa/Page: 111-127

Editörler Kurulu / Executive Editorial Group

Aşkın Keser (Uludağ University)
K. Ahmet Sevimli (Uludağ University)
Şenol Baştürk (Uludağ University)

Editör / Editor in Chief

Şenol Baştürk (Uludağ University)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Erdem Cam (Ankara University)
Yrd. Doç. Dr. Zerrin Fırat (Uludağ University)
Prof. Dr. Aşkın Keser (Uludağ University)
Prof. Dr. Ahmet Selamoğlu (Kocaeli University)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Sevimli (Uludağ University)
Prof. Dr. Abdulkadir Şenkal (Kocaeli University)
Doç. Dr. Gözde Yılmaz (Marmara University)
Yrd. Doç. Dr. Memet Zencirkıran (Uludağ University)

Uluslararası Danışma Kurulu / International Advisory Board

Prof. Dr. Ronald Burke (York University-Kanada)
Assoc. Prof. Dr. Glenn Dawes (James Cook University-Avustralya)
Prof. Dr. Jan Dul (Erasmus University-Hollanda)
Prof. Dr. Alev Efendioğlu (University of San Francisco-ABD)
Prof. Dr. Adrian Furnham (University College London-İngiltere)
Prof. Dr. Alan Geare (University of Otago- Yeni Zelanda)
Prof. Dr. Ricky Griffin (TAMU-Texas A&M University-ABD)
Assoc. Prof. Dr. Diana Lipinskiene (Kaunos University-Litvanya)
Prof. Dr. George Manning (Northern Kentucky University-ABD)
Prof. Dr. William (L.) Murray (University of San Francisco-ABD)
Prof. Dr. Mustafa Özbilgin (Brunel University-UK)
Assoc. Prof. Owen Stanley (James Cook University-Avustralya)
Prof. Dr. Işık Urla Zeytinoğlu (McMaster University-Kanada)

Ulusal Danışma Kurulu / National Advisory Board

Prof. Dr. Yusuf Alper (Uludağ University)
Prof. Dr. Veysel Bozkurt (İstanbul University)
Prof. Dr. Toker Dereli (Işık University)
Prof. Dr. Nihat Erdoğan (İstanbul Şehir University)
Prof. Dr. Ahmet Makal (Ankara University)
Prof. Dr. Ahmet Selamoğlu (Kocaeli University)
Prof. Dr. Nadir Suğur (Anadolu University)
Prof. Dr. Nursel Telman (Maltepe University)
Prof. Dr. Cavide Uyargil (İstanbul University)
Prof. Dr. Engin Yıldırım (Anayasa Mahkemesi)
Prof. Dr. Arzu Wasti (Sabancı University)

İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, yılda dört kez yayınlanan hakemli, bilimsel elektronik dergidir. Çalışma hayatına ilişkin makalelere yer verilen derginin temel amacı, belirlenen alanda akademik gelişime ve paylaşım katkıda bulunmaktadır. "İş, Güç," Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 'Türkçe' ve 'İngilizce' olarak iki dilde makale yayınlanmaktadır.

"Is, Güc" The Journal of Industrial Relations and Human Resources is peer-reviewed, quarterly and electronic open sources journal. "Is, Güc" covers all aspects of working life and aims sharing new developments in industrial relations and human resources also adding values on related disciplines. "Is, Güc" The Journal of Industrial Relations and Human Resources is published Turkish or English language.

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.
Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.
The published contents in the articles cannot be used without being cited

“İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi - © 2000-2019

“Is, Guc” The Journal of Industrial Relations and Human Resources - © 2000-2019

İÇİNDEKİLER

Yıl: 2019 / Cilt: 21 Sayı: 2

SIRA	MAKALE BAŞLIĞI	SAYFA NUMARALARI
1	Araş. Gör. Irmak AKSOY Dr. Öğr. Üyesi Ebru TOLAY “Psikolojik Güçlendirmenin Değişime Yatkınlık Üzerindeki Etkileri”	5
2	Doç. Dr. Elbeyi PELİT, Öğr. Gör. Esra KATIRCIOĞLU “Turizm İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Sendikal Faaliyetler ve Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme	25
3	Dr. Muhammed Esat ERDOĞAN “Developing A Scale of Talent Management: A Study on Telecommunication Professionals in Turkey”	51
4	Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan AYTAR “Endüstri 4.0 ve Bu Paradigmanın Örgüt Yönetimi Üzerindeki Olası Etkileri”	79
5	Dr. Mehmet Fatih KARACABEY, Dr. Kıvanç BOZKUŞ “Psikolojik Sağlamlığın, Tükenmişlik, İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Suriyeli Göçmenlerin Türkçe Öğretmenleri Üzerinde Bir Uygulama”	95
6	Dr. Öğr. Üyesi Elif Tuğba DOĞAN “Güvencesiz Çalışma ve Mücadele Biçimleri Açısından José Luis Valle'nin Workers (İşçiler) Filminin Değerlendirilmesi”	115

GÜVENCESİZ ÇALIŞMA VE MÜCADELE BİÇİMLERİ AÇISINDAN JOSÉ LUIS VALLE'NİN WORKERS (İŞÇİLER) FİLMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF JOSÉ LUIS VALLE'S WORKERS IN TERMS OF PRECARIOUS WORK AND FORMS OF STRUGGLE

Dr. Öğr. Üyesi Elif Tuğba Doğan

*Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
edogan@politics.ankara.edu.tr*

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2238-2903>

ÖZET

20. yüzyılın son çeyreğinden günümüze, neoliberalizm küresel ölçekte politik, ekonomik ve toplumsal alanı etkilemiştir. Ayrıca sosyal hakların sınırlandırıldığı, kayıtdışı istihdamın arttığı ve işçilerin güvencesizleştiği yeni bir istihdam rejimi yaratmıştır. Bu yeni rejim, işçilerin hem çalışma koşullarını ağırlaştırmıştır hem de emeklilik dönemleri belirsizleştirmiştir. Makalede, kayıtdışı istihdama, göçmen emeğine ve güvencesiz çalışanların haksızlıklara karşı mücadele etme biçimlerine odaklanılarak, Jose Luis Valle'nin *Workers (İşçiler)* filmi değerlendirilecektir. Film, Meksika'nın kuzey sınır kenti Tijuana'nın, neoliberal politikalarla şekillenmiş istihdam rejiminde emekli olmaya çalışan iki işçiyi anlatmaktadır.

Anahtar sözcükler: İşçi filmleri, Düzensiz göçmen, Güvencesizlik, Sabotaj, Meksika

ABSTRACT

From the last quarter of the 20th century to the present day, neoliberalism has affected the political, economic and social spheres on a global scale. It has also created a new employment regime where social rights are limited, informal employment increases and workers become precaria. This new regime both aggravated the working conditions and obscured retirement periods of workers. In the article, Jose Luis Valle's *Workers* film will be evaluated with a focus on informal employment, immigrant labor and the ways in which precarious workers struggle against injustice. Film depicts two workers who are trying to retire in employment regime of Mexico's border town, Tijuana, which is shaped by neoliberal policies.

Keywords: Labor films, Irregular immigrant, Precarity, Sabotage, Mexico

GİRİŞ

Bu çalışma, odağına kayıtdışı çalışmayı, göçmen emeğini ve güvencesiz çalışanların haksızlıklara karşı mücadele etme biçimlerini alarak, Jose Luis Valle'nin *Workers (İşçiler)* filminde işçi temsillerini yorumlamayı amaçlamaktadır. İncelemenin çerçevesini çizen temel disiplin sosyal politikadır. Bir başka deyişle, çalışmada sosyal politika disiplininin sorun alanlarına temas eden boyutları ile *İşçiler* filmi değerlendirilecektir.

Ayzenştayn (2015:43), *İşçi Filmi Yapma Yöntemi*'nde filmi gerçekleştirmenin tek yolunun "çarpıcı bir kurgu" olduğunu ifade eder. Buna göre filmin amacının belirlenmesinin ve uyarıların seçimi de önem kazanır. Meksika'nın sınır kenti Tijuana'da çekilen film, çalışma yaşamında işçilerce karşılaşılan sorunların çeşitliliğini ve onların çarpıcı mücadele yöntemlerini yansıtmaya becerisine sahiptir ve bu çalışmanın odaklandığı konulara uygun bir örnek olması sebebiyle tercih edilmiştir. Filmin değerlendirilmesinde ışık, biçim, kamera hareketleri gibi film tekniğine ilişkin unsurlar dışarıda bırakılmıştır. Bunun sebeplerinden biri araştırma konusunun sosyal politika perspektifinden filmdeki işçi temsiline ve mücadele biçimlerine odaklanması bir diğeri ise yazarın formasyonunun bu analizleri yapacak alana ait olmamasıdır.

Sosyal politika disiplini, tarihsel gelişim süreci itibarıyla başta çalışma yaşamında karşılaşılan sorunlar ve işçinin korunması olmak üzere bütüncül bir perspektiften devlet, birey, toplum ilişkilerini ele alan, toplumsal refahın ve barışın sağlanmasına yönelik bir yaklaşıma sahiptir. İnsanların, özellikle çalışma yaşamı içinde karşılaştıkları sorunların farklı boyutları sosyal politika disiplininin hukuk, iktisat, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, insan hakları, sosyal hizmetler gibi pek çok farklı disiplin ile güçlü ilişkiler kurmaya sevk etmektedir. Bu çok disiplinli anlayışın yanısıra sosyal politika, çalışma ilişkilerini anlama çabasında sanat eserlerinden de faydalanmaktadır.

Sanat insan tarafından insana dair pek çok durumu, duyguyu ifade etme gücüne sahip önemli bir araçtır ve insanlık durumundan hem beslenir hem de onu besler. Sanat dalları içinde sinema, geniş kitlelere erişme niteliği ile büyük çoğunluğunu endüstri toplumunun işgücünü oluşturan izleyiciye, çalışma yaşamının tanıdık olduğu kadar bilinmedik yönlerini görsel gücüyle sunmaya muktedirdir. Ne var ki, beyaz perdeye yansıyan kadarıyla insanın tüm yaşamı için önemli olan "çalışma" olgusuna yeterince derinlemesine ve eleştirel değinilmemektedir.

1.Çalışma ve Sanat

John Budd (2016: 9), insan yaşamının merkezi faaliyetlerinden olan çalışmanın, üzerine çokça düşünülmeden, sorunsallaştırılmadan "doğal bir şey" olarak insanlarca kabul gördüğünü iddia etmektedir. Doğallığına dair düşünüşün temelinde ise çalışmanın insanın tüm eylemleri ile ilişkili oluşu (Appelbaum, 1992: x) ve dolayısıyla tüm yaşamına sirayet edişi etkilidir. Çalışmanın günümüzdeki "ücretli istihdam" biçimindeki dar tanımından yola çıkıldığında bile insanın gündelik hayatındaki diğer faaliyetlerinden tümünden bir kopuş yaşamadığı söylenebilir. Çalışmanın zamanı, mekânı, statüsü insanın çalışma dışı diğer faaliyetlerini etkileme gücüne sahip olması sebebiyle, insan üzerine düşünürken insanın çalışmasını, işçi kimliğini analize dahil etmek önemlidir. İnsanla birlikte sosyal yaşamı düşünmenin, anlamanın bir yolu olarak da çalışma ve işyeri merkezi bir nitelik taşımaktadır (Korczynski, Hodson ve Edwards, 2006: 2).

Çalışanların sorunlarını ortaya koymak ve bu sorunların çözümüne yönelik politika önerileri geliştirmek ana ilgi alanı olan sosyal politika disiplini için, sorunların görünürlüğü açısından sinema sanatının önemli bir araç olarak değerlendirmek mümkündür. Wagner (2015) sinemada işçi filmlerinin bir kategori olarak varlığının sınırlılığından söz ederken işçilerin beyaz perdede yeterince görünmüyor olmasının arkasında güncel bir "kriz" olduğunu ifade etmektedir. Her ne kadar ticarileşmiş film endüstrisi içinde konu kendine yeterince yer bulamasa da bağımsız filmler konuyu beyaz perdeye taşımaktadır (Başaran, 2015; Kapur ve Wagner, 2011; Mazierska, 2013). Dünya sinemasındaki sınırlı temsil biçiminin Türkiye için de geçerli olduğu söylenebilir (Coşkun, 2017; Hepkon ve Aydın, 2010; Makal, 2016) Hatta Soner, Türkiye örneği üzerinden nicel bir değerlendirme ile her 200 filmde yalnızca birinin işçilerle ilgili olduğunu belirtir (2015: 213).

İlk sinema filmi, 1895 yılında Lumière kardeşlerce çekilen *Lumière Fabrikası'ndan İşçilerin Çıkışı* dır. Yaklaşık iki dakika süren bu filmde fabrikanın kapıları mesai bitimi açılır ve çoğu kadın olan işçiler birbirleri ile konuşarak, şakalaşarak dağılırlar. Fabrikanın içini, işçilerin nasıl çalıştığını değil de sonrasını göstermesi sebebiyle bu ilk film, çalışmayı değil iş dışı zamanı göstermektedir. Fabrikadan çıkışla birlikte, çektikleri diğer kısa filmlerle Lumière kardeşler henüz çok kalabalık olmayan izleyicilere gündelik yaşamın görüntülerinin hareketli halini, bir başka deyişle yaşamın hareketliliğini sunmuşlardır. İlk filmin üzerinden geçen bir yüzyılı aşkın zamanda sinema toplumsal, ekonomik ve politik anlamlarla çevrilmiş ve bu sözü edilen alanları etkileme gücüne sahip bir araca dönüşmüştür.

Sinemanın insan yaşamına yer verdiği sayısız filmde, insanların büyük çoğunluğu yaşamını kazanmak için ücretli bir işte çalışmaktadır. Mesaiye yetismeye çalışan, trafikte sıkışan, çalışmaktan sıkılan, iş çıkışı sosyalleşen, işinden atılan, emekli olan pek çok insan beyaz perdede görünmüş, görünmeye devam etmektedir. Ancak filmlerdeki karakterin bir yerlerde çalışıyor olması üzerinden filmleri "işçi filmi" kategorisinde değerlendirmek mümkün değildir. İşçiyi, çalışma yaşamını, işyerini, sorunları ve direniş biçimlerini merkezine alan, içinde bulunduğu dönemin sosyoekonomik, siyasal ikliminde işçiye temel bir rol veren filmleri ise "işçi filmi" olarak nitelemek mümkündür.

Toplumsal sorunları çözmeye yönelik adımların başında sorunu anlamak, etraflıca değerlendirmek, altında yatan nedenleri doğru analiz edebilmek önem kazanır. Bunlar çözüm önerilerinin gerçekçi, uygulanabilir olmasına da yardımcı olacaktır. Bu çerçevede, sinema sosyal politikanın ilgi alanına giren toplumsal sorunların çözümünde nasıl bir işleve sahip olabilir? Sinema, toplumsal yaşam içinde bilinen ve görünenin başka bir perspektiften yeniden yorumlanmasına görsel gücü ile olanak sunabilir. Geniş kitlelerin sorundan haberdar olmasına, sorunu düşünmesine katkı sunabileceği gibi, çözüme dair talepkar bir toplumsal hareketliliği canlandırabilecek potansiyeli de içinde barındırmaktadır. Bir başka

deyişle sinema, kamuoyu oluşturma gücüyle sorunların çözümünde sosyal politikaya dinamizm katabilecektir (Yüksel, 2018: 1211).

“Sosyal yaşamın olmazsa olmaz bir boyutu olarak çalışma”nın sanat eserlerinde kendine yer bulması (Makal, 2008: 17), hangi türde eser veriyor olursa olsun sanatçının içinde bulunduğu ekonomik, politik, toplumsal çevreden etkilenmektedir. Aşağıda, *İşçiler* filmi kuşatan iktisadi, toplumsal iklime yer verilmektedir. Sonrasında ise film, yukarıda belirtilen çerçevede değerlendirilecektir.

2. Arkaplan: Neoliberal Dönüşüm ve Meksika'nın Kuzey Sınırı

18. yüzyıldan günümüze, endüstri toplumlarının temel çalışma biçimi, kişinin emek gücünü satmasına dayalı ücretli istihdamdır. Üretim faaliyetini başkasının hesabına yürüten aktörün, -ücretli istihdam edilen işçinin- çalışma koşullarından kaynaklanan sorunları iki yüzyılı aşkın süreçte pek çok mücadelenin konusu olmuştur. Sefalet ücretleri ile uzun çalışma süreleri, işçilerin iyileştirilmesine yönelik taleplerini dillendirdiği ilk alanlardır. İnsana yakışır iş için verilen mücadele ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında sosyal devlet bünyesinde elde edilen kazanımlar düşünüldüğünde 1970ler önemli bir dönüşüm noktası olarak dikkat çekmektedir.

1970lerdeki küresel ekonomik kriz ardından, ulusal, bölgesel ve küresel boyutta piyasaların rekabet gücüne dayanan büyümesine yönelik düşünsel temeli kuran neoliberal anlayış, “esneklik” formülü ile üretimi merkezden çevreye kaydırmış, kazanılmış hakların aşınmasıyla işçilerin güvencesiz koşullarda çalışmasına zemin hazırlamıştır (Harvey, 2015; Munck, 2003; Standing, 2014; Saad Filho ve Johnston, 2005). İstihdamın kayıtdışı sektörlerde sürdürülmesi, çalışmanın ve işçilerin güvencesizliğini hazırlayan unsurların başında yer almıştır. Daha düşük ücretler, denetlenmeyen kötü çalışma mekanları, iş güvencesinin belirsizliği, emeklilik gelirinden yoksunluk gibi sonuçlar doğuran bu süreç, başka bir deyişle, işçilerin ekonomik ve sosyal çıkarları doğrultusunda elde edilen güvencenin yitirildiği bir dönemi işaret etmiştir.

Neoliberalizmin siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşamda kendini kuvvetli biçimde gösterdiği çevre ülkelerin önemli bir kısmı Latin Amerika'da konumlanmıştır. 1973 yılında Şili'de S. Allende'ye karşı Pinochet yönetiminde gerçekleşen askeri darbe ardından ülke ekonomisinin yapısal reformlarla yeniden inşa süreci, neoliberal dönüşüm için başlatılan ilk hareket olarak değerlendirilmektedir (Harvey, 2015: 15; Munck, 2005: 62). Bu dönemde askeri darbeler, Güney Amerika'yı olduğu gibi Orta Amerika'yı da neoliberal anlayışa hazırlayan araçlar olmuşlardır. Meksika ise bu dönemde askeri darbe olmaksızın, sonrasında kıtadaki diğer ülke ekonomilerine de sirayet edecek ideolojinin uygulandığı önemli ülkelerdendir.

ABD ve Meksika arasında 1942'de başlatılan misafir işçi programı *Bracero*'nun sona erdiği 1964 yılı sonrasında Meksika hükümeti kuzey sınır bölgelerinde yeni bir sanayileşme programı başlatmış, bu kapsamda serbest üretim bölgelerindeki *maquila* adı verilen montaj fabrikaları yerli ve çoğunlukla ABD'ye ait yabancı sermaye ile oluşturulmuştur. 1970ler ve özellikle 1980lerde, sözü edilen bölgelerde yabancı sermayenin ucuz işgücü talebini karşılayacak bir üretim sistemi uygulanırken, sosyal ve yasal hakların askıya alındığı (Ferguson ve McNally, 2017: 26) bir emek rejimi de meydana getirilmiştir. Ülkenin sanayi ve istihdam yapısının özünü (Harvey, 2015: 109) oluşturan bu fabrikalardaki çalışma koşulları, kapitalizmin ilk yıllarındaki kötü çalışma koşulları ile benzer niteliktedir: Düşük ücretler, uzun çalışma saatleri, sağlık tehditleri, çalışanlara yönelik fiziksel ve cinsel taciz, örgütlenme konusunda baskılar, tuvalete gitmeye ya da su içmeye dahi izin verilmemesi, kilit altında tutulma gibi pek çok problem sıralanabilir (Bandy, 2000; Cooney, 2001; Ferguson ve McNally, 2017).

En çok istihdam kapasitesine sahip serbest bölgelerin başında Ciudad Juarez ve Tijuana yer almıştır (Harvey, 2015: 110). Artan fabrikalara bağlı göçle birlikte kentlerin nüfusu artmış ve bu iki kentin yapısı iktisadi ve toplumsal olarak başkalaşmıştır. 1980lerin sonunda artık Tijuana ekonomisinde aktif nüfusun yüzde 70,3'ü ve Ciudad Hidalgo'da yüzde 34'ü göçmenlerden oluşmaktaydı (Piñeiro, 1990: 85). Kentler, sözü edilen dönemde kırdan kente göç ile gelenlerin ağırlıklı olduğu bir işgücüne sahiptir. Kadınların işgücüne katılımı da yine bu dönemde artmış, onların ucuz el işçiliği ile *maquila* endüstrisi büyümüştür (Piñeiro, 1990: 67).

Kadınların sınır bölgelerinde işgücüne katılımı, yaşlı ve çocuk bakım işlerinin yürütülmesine duyulan gereksinimi artırmıştır. Kurumsal bakım hizmetlerinin yetersizliği sebebiyle, hem kadının yükü artmış hem de yeni enformel ev ve bakım hizmetleri sektörü büyümüştür (Campos, 2014). Ev işçisi kadın da fabrikada çalışan kadın da kayıtdışı istihdamdan nasibi almış, farklı çalışma koşulları altından benzer güvencesizliklere maruz kalmıştır. Kadınların kentte, fabrikalarda karşılaştığı sorunların çeşitlendiğini, yetkililerin ise sorunu görmezden geldiğini söylemek mümkündür. Günümüze gelene kadar fabrika içinde ve dışında kadına yönelik şiddet, fiziksel, ruhsal, cinsel, ekonomik, sembolik pek çok türü ile devam etmektedir (Scarone Adarga, 2014).

İç göçle gelen işgücünün ardından bu kentlerde Orta Amerika'daki siyasal ve iktisadi istikrarsızlıktan kurtulma umudundaki düzensiz göçmenler de görülmeye başlanmıştır. Pek çoğunun asıl hedefi sınırı geçmek ve ABD'de çalışmak olsa da sınırın sıkı denetimi, sözü edilen göçmenleri Meksika'da beklenenden uzun süre kalmaya ve burada ucuz işgücü olarak çalışmaya itmektir (Doğan, 2018). Göçmenlerin gerekli belgelere sahip olmaması, dünya genelinde olduğu gibi bu bölgede de onları yerli işgücüne kıyasla işgücü piyasasında daha savunmasız ve güvencesiz kılmaktadır. İşgücü piyasalarının tabakalaşmış yapısı, göçmen emeğini hiyerarşide en alt sıraya yerleştirmektedir (Toksöz, 2006: 56).

Standing'in (2014: 155) "yeni tehlikeli sınıf" olarak analiz ettiği *prekaryanın* büyük bir kısmını oluşturan göçmenleri güvencesiz kılan, pek çok unsur vardır. Yerli işgücünün yapmayı tercih etmediği, düşük statülü ve düşük ücretli işlerde istihdam edilen göçmen işçiler, göçmen karşıtı bir politik-toplumsal iklimde gittikleri ülkelerde kayıtdışı bulunuyorlarsa, sınır dışı edilme korkusu yaşamakta ve hak ihlallerine karşı savunmasız kalmaktadırlar. Ferguson ve McNally'nin (2017) "güvencesiz göçmenler" dediği bu işçiler, devletlerin kayıtlarında yer almadıkları gibi, işgücü piyasasına dahil olduklarında da fabrikalarda görünmezdirler. Kayıtdışı ve belirsizlikler barındıran konumları, sözü edilen grubun hak arama mücadelesini de farklılaştırmaktadır.

Kayıtdışı ve güvencesiz istihdamın yerleşik olduğu *maquilalardaki* olumsuz çalışma koşulları, işçilerin geleneksel işçi örgütlenmeleri içinde mücadelesini zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte Bandy (2000: 252), Meksika hükümetinin de yabancı sermayeyi ürkütmemek için, sendikaları etkisizleştirmeye ya da şekillendirmeye yönelik taktikler geliştirdiğinden söz etmektedir. Yine de işçilerin örgütlü ya da bireysel farklı direniş mekanizmaları geliştirdikleri bilinmektedir (Peña, 1997; Ramirez, 1998).

Bu makale kapsamında değerlendirilecek film açısından *sabotaj* özellikle üzerinde durulması gereken işçi davranışlarından biridir. Çalışma yaşamında uğranan haksızlıklara karşı bir tepki olarak işçilerin başvurdukları sabotaj, Endüstri Devriminden bu yana varlık göstermektedir. Hobsbawm (2009:16), Britanya'da erken dönem işçi hareketlerinin gücünün temelinde makine kırıcılığının, mülke zarar vermenin ve isyanların olduğunu belirterek sabotajın 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra fabrika işçilerinin "el yordamıyla tepki"leri biçiminde değerlendirilmemesi gerektiğini belirtir. Makine kırma eylemlerinin sebepleri farklılaşmakla birlikte bir kısmı, "endüstriyel çatışma" içinde işçi-işveren anlaşmazlıkları sonucu gerçekleşmişken bir kısmı doğrudan yeni makinelere tepki niteliğindedir (2009: 17).

Sabotaj ve makine kırıcılığı dendiğinde sıklıkla ismi zikredilen isim Edward (Ned) Ludd'dur. O ve çevresindekilerin hem geleneksel üretim standartlarına dönüş talebi hem de var olan kötü çalışma koşullarına karşı tepkileri için ifade edilen Luddculuk (*Luddite*), halk nazarında "okuma yazma bilmeyen el işçilerinin makinelere karşı kendiliğinden ve hoyrat, gözü kapalı bir karşı çıkış"tır (Thompson, 2012: 664). Oysa, makine kırıcılığı, işçilerce işlerini ellerinden alan makinelere yönelik doğrudan bir şiddet eylemi gibi görünse de Thompson (2012: 662) asıl tepkinin kapitalizme karşı "şiddetli bir duygu patlaması" olarak görülebileceğini ifade eder. Dolayısıyla öfke doğrudan makinelere yansıtılırken, işçilerin asıl tepkileri hem fabrika sahipleri ile kurulan eşitsiz ilişkiye hem de kapitalizme yöneliktir.

Avrupa'da 18. yüzyılda gerçekleşen makine kırıcılığı (Horn, 2005) ve diğer sabotaj biçimleri, iki yüzyıllık süreçte sıklıkla olmasa da hem farklı kıtalarda hem de farklı işkollarında görülmeye devam etmiştir. *Maquilalardaki* kötü çalışma koşullarına tepkinin bir biçimi olarak sabotaja rastlanmaktadır. İşçilerin direniş biçiminin en yaygını işi yavaşlatma (kaplumbağa hızıyla üretim) olmakla birlikte, makinelerin ve aletlerin kırılması, hasta ya da aptal numarası yapmak, vahşi grev (*wildcat strike*) ya da resmi olmayan iş bırakmalar da söz konusu olmuştur (Peña, 1997: 8-9).

İşçiler filminin değerlendirilmesine geçilmeden önce, bu başlık altında, Meksika'nın neoliberal politikalarla şekillenmiş üretim ve istihdam rejiminden kısaca bahsedilmiştir. Yabancı sermayenin ihtiyaç duyduğu ucuz işgücünü temin eden kuzey sınır bölgesinde, belirtilmelidir ki kayıtdışılık yalnızca endüstriyel alanlarla sınırlı değildir: Başta Tijuana olmak üzere pek çok sınır kentinin büyük yeraltı dünyasında, para aklama, göçmen kaçakçılığı, uyuşturucu ve seks trafiği, organ ticareti, çete savaşları ve faali meçhul cinayetler gibi birbiri ile bağlantılı pek suç bulunmaktadır (Campbell, 2008; Longmire ve Longmire, 2008; Zermeño, 2004: 34; Zhang, 2011). Bu sayılan suçlara ve Tijuana sokaklarına, ABD yapımı film ve dizilerde sıklıkla yer verilmektedir. Aşağıda değerlendirilecek film açısından da Tijuana, sosyoekonomik uçurumlar, suç, göç, sınır, kayıtdışılık bağlamında temsil gücüne sahiptir.

3. Workers (İşçiler)

Yön: Jose Luis Valle, Senaryo: Jose Luis Valle, Yapımcı: FOPROCINE, Zensky Cine ve Centro Universitario de Estudios Cinematográficos (CUEC), Yıl: 2013, Oyuncular: Jesus Padilla (Rafael), Susana Salazar (Lidia), Barbara Perrin Rivemar (Elisa), Sergio Limon (Severino), Vera Talaia (ev sahibesi), Adolfo Madera (Emilio), Giancarlo Ruiz (Müdür).

El Salvador asıllı Meksika vatandaşı yönetmen Valle, kendi göçmenlik deneyiminden ve babası ile yaptığı bir konuşmadan etkilenerek senaryosunu yazdığı filmin çekimlerini, Meksika'nın kuzey sınır kenti Tijuana'da gerçekleştirmiştir. Yönetmen, yapılan bir söyleşide filme ilişkin şunları söyler: "bir gün babam bana artık yaşlandığı için uzun vadeli planlar yapamadığını anlattı. Bunun doğru olduğunu anladım; zaman sınırlayıcı bir faktör, para gibi ve insanların çalışma koşulları da öyle. Hayatta insanların amaçlarına ulaşmasını engelleyen sınırlar, çitler var. Bu film de bununla ilgili."¹ Yönetmenin sözünü ettiği sınırları anlatmak için seçtiği kent, Tijuana, Meksika'nın en batısında ABD'nin San Diego kenti ile sınırı paylaşır. İki ülkeyi ayıran demir parmaklıklar, taşıdığı sembolik anlamlarla göçle ilgili haberlerde, sanat eserlerinde sıklıkla görünmektedir.

Filmin ilk sahnesinde, Pasifik Okyanusu'nun sahile vuran dalgaları ve okyanusu ayıran demir parmaklıklar gösterilmektedir. Kumsalda bir kadın ve küçük bir çocuğu, sınırın öte yanında kim olduğu bilinmeyen biriyle demir çitlerin arasından konuşmakta, çantasından çıkardığı yiyecek ve içeceği karşıya iletmektedir. Tüm bunlar olurken martılar sınırın bir bu yanında bir öbür yanında, kimi zaman da

1 <https://moreliafilmfest.com/funcion-en-competencia-workers-de-jose-luis-valle/> (27.12.2018)

tam sınırdaki, çitlerin üzerinde görünmektedir. Filmin ana karakterlerinden Rafael (Rafa), kadını, oyun oynayan çocuğu ve sınırı izler, sonrasında ise dolmuşta -ancak bu sefer tuğladan inşa edilmiş sınır boyunca- kent merkezine ilerlerken perdeye yansır.

Okuma yazma bilmeyen Rafael, dünyanın en büyük elektronik şirketlerinden birine ait ampul fabrikasında temizlik işçisi olarak çalışmaktadır. Otuz yıllık hizmet süresini doldurup emekli olacağı için memnun, kendine yeni ayakkabılar almak ister. Kent merkezinde girdiği ayakkabı dükkanında, tezgahhtar genç kadınla konuşması, çalışma yaşamına dair filmin ilk diyalogudur. Tezgahhtar, yaşlanmanın iyi yanının emeklilik olduğunu, kendisinin ise önündeki vaktin uzunluğunu dile getirir. Çalışmanın bir yük, külfet olduğuna ilişkin geleneksel düşünüş (Budd, 2016: 49) tezgahhtarın cümlelerinde kendine yer bulmaktadır.

Ayakkabı dükkanından sonra işçinin ikinci ziyaret ettiği yer bir hırdavatçı dükkanıdır. Ampul raflarının önünde ürünleri incelerken, bir müşteriye kendi çalıştığı fabrikanın ürettiği ampulleri tavsiye ediyor ancak adam diğerinden alınca, arkasından rakip ampullerin önüne çalıştığı fabrikanınkileri yerleştiriyor. Fabrikada temizlikçi olarak görev yapıyor olmasına karşın, işçinin çalışma dışı saatte, rol tanımında yer almayan ve yapmadığında ceza almayacağı örgüt yararını gözetken bu gönüllü davranışını örgütsel davranış ve çalışma psikolojisi yazınında ilk kez Organ tarafından tanımlanan *örgütsel vatandaşlık davranışı* olarak değerlendirmek mümkündür (Öz, 2009: 57).

Tijuana'nın yoksul bir mahallesinde, eski bir karavanda yaşamını sürdüren Rafael, ertesi sabah yeni ayakkabılarını giyer ve emeklilik ikramiyesini almak üzere fabrika müdürünün ofisine gider. Müdürün, personel dosyasında yer almayan giriş tarihiyle ilgili hatanın kaynağını bulmaya yönelik soruları sırasında otuz yıl boyunca tek bir gün izin kullanmamış, işini titizlikle yürüten temizlik işçisinin El Salvadorlu bir göçmen olduğu, Meksika'daki durumunu geçen süre içinde yasallaştırmadığı ve bu kayıtdışı statü sebebiyle emekliliğe hak kazanamadığı anlaşılır.

Neoliberal ekonomi politikalarıyla Meksika'nın sınır bölgelerinde kurulan çok uluslu fabrikalardan birinde, kayıtdışı istihdam edilen, sosyal hakları olmayan pek çok işçiden biridir Rafael. Ülkedeki kayıtdışı konumu, çalışmaya başladığı tarihin şirket kayıtlarında yer almaması onun tüm hayallerini yıkmış, işçinin beklentisi ikramiyesini alıp emekli olmaktan birden bire sınır dışı edilmeme düzeyine çekilmiştir. Yetkili, işini aksatmayan, titiz, örnek bir işçi olması sebebiyle Rafael'in Meksika'daki kayıtdışı durumunu Ulusal Göç Kurumu'na bildirmeyip, fabrikadaki işinde çalışmasına da izin verecektir. Rafael bir şey söylemeden odadan ayrılır ve soyunma odasında emeklilik ayakkabılarını çıkarıp, üzerine geçirdiği tulumuyla temizlik işlerine devam eder. Böylece devlet, işçi ve işveren arasındaki ilişkide, kayıtdışılıktan kârlı çıkan sermaye olmuştur.

Rafael esasen, pek çok Orta Amerikalı göçmenle aynı hayali, Amerikan Rüyasını düşlemiş ancak vafsız göçmenlere kapalı olan sınır kapısının Meksika tarafında kalmıştır. Transit göçmenlerin, hedef ülkenin sınır güvenlik uygulamalarının sıklığı sebebiyle transit ülkede beklediklerinden daha fazla kalmaları ya da planlarını değiştirerek transit ülkede yeni bir yaşam kurmaları mümkündür (Doğan, 2017). Rafael ABD vatandaşlığı alabilmek için Vietnam'da savaşmış, döndüğünde ise verilen söz tutulmamıştır ve böylece Meksika'da kalıcı hale gelmiştir.

Tijuana'nın Meksikalılar ve ABD'yi hedefleyen Orta Amerikalı göçmenler için sembolik bir önemi vardır. Meksikalıların "vatan burada başlar"² dedikleri kent aynı zamanda Meksikalılar'ın ABD'ye geçiş

2 Günümüzde, turistlerin hatıra fotoğrafı çektiği Tijuana plajında, "Aqui empieza la patria" (Burada başlar vatan)" yazan bir tabela vardır. Bu cümle, 1958-1964 yılları arasında Meksika devlet başkanlığını yürütmüş Alfredo Lopez Mateos tarafından Tijuana'da kampanya döneminde söylenmiştir ve bugün Tijuana belediyesinin ambleminde "sosyal adalet" ifadesi ile birlikte yer almaktadır

öncesi, kayıtlı oldukları, vatandaşlık haklarının güvence altında olduğu son noktadır. Orta Amerikalılar için ise aşılması gereken son engeldir. ABD'deki düzensiz statüleri nedeniyle Meksikalı göçmenler hem ABD hem de Meksika'da siyasi, ekonomik ve toplumsal gündemde önemli bir yere sahiptir. Ne var ki Meksika da Orta Amerikalılar için benzer zorlukların olduğu, toplumsal kabulün sınırlı olduğu bir coğrafyadır. Bir başka deyişle, ABD'de düzensiz göçmen olan Meksikalının çalışma yaşamında belgesizlik bağlamında karşılaştığı sorunlar aslında pek çok Orta Amerikalı göçmen için Meksika topraklarında mevcuttur. Rafael'in temsil ettiği düzensiz göçmen işçiler, Meksikalı ya da Orta Amerikalı, sınırın kuzeyinde ya da güneyinde emeklerinin karşılığını alamamaktadır.

İşçiler filmi, çift hatlı bir anlatımla iki ana karakter üzerinden işçileri, çalışma koşullarını, beklentilerini ve mücadele biçimlerini anlatmaktadır. Rafael'in öyküsüne paralel, ikinci öykünün kahramanı, Lidia, Tijuana'da büyük bir malikanede, yaşlı ve hasta Señora Julia'nın yanında yatılı temizlik işçisi olarak çalışmaktadır. Yıllar önce, ev işlerini yaparken ortalıkta dolanmasını istemediği küçük oğlunu, bahçeye bırakmış, henüz üç yaşında olmayan çocuk havuzda boğulmuştur. Kurumsallaşmış bakım hizmeti açığı, kadınların işgücü piyasasında karşılaştığı önemli sorunlardan biridir. Lidia'nın yaşadığı bu trajedinin kaynağında da bu hizmet açığını görmek mümkündür.

Otuz yıldır malikanede çalışan Lidia, evin temizliğinden ve yaşlı kadının köpeği Prenses'in bakımından sorumludur. Her işin belirli kurallar çerçevesinde yerine getirildiği evde, işlerin esnekliğe izin vermeyecek düzenini, köpek için hazırlanan etin tam saatinde ve tam 250 gram olarak hazırlandığından anlamak mümkündür. Ev sahibesi için Prenses'in ne derece önemli olduğunun göstergelerinden biri de köpeğin bahçeye dikilmiş heykelidir. Lüks bir araba ile günbatımını izlemeye götürülen köpeğin yoksul mahalleleri görmesi, Meksika halk müziği dinlemesi ya da Tijuana'nın çöplüğünü, yoksulluğunu ve çirkinliğini görmesi Señora Julia tarafından istenmez. Lidia, kötü şarkılar çaldığında köpeğin kulağını, çirkin yerlerden geçerken köpeğin gözlerini doğallıkla kapatır. Filmin ikinci işçisi Lidia'nın görevlerini sorgulamadan, severek yerine getirdiği görülmektedir. Aynı malikanede şoför olarak istihdam edilen Severino ise Lidia'dan farklı olarak Prenses ile ilgili işleri sorgulamakta, absürt bulduğunu belli etmektedir.

Erdoğan ve Toksöz (2013: 3), "ev hizmetlerinin alt ve orta-üst sınıf kadınlar arasında kurulan enformel nitelikte bir istihdam ilişkisi olup, yasal düzenlemelerin ve korumaların büyük ölçüde dışında" olduğunu belirtir. Ev hizmetlerinin özellikleri olarak, işverenin keyfi kararlarıyla şekillenen görevler, paternalist ilişkiler, örgütsüzlük ve denetimden uzaklık da yazarlarca zikredilmiştir. Özellikle yatılı çalışanlar açısından, iş ve iş dışı zaman birbirinden tümüyle kopuk değildir ve bu da aslında çalışma sürelerinin ev dışı alanda çalışan ya da yatılı kalmayan çalışanlara göre daha uzun olmasına sebep olmaktadır. Lidia'nın odasında yatağının yanında bulunan kırmızı çağrı lambası, çalışmanın gündüz olduğu gibi gece de devam edebildiğini göstermektedir. Kamusal alan ile özel alanın iç içe geçtiği işini otuz yıldır sürdüren Lidia'nın açık mavi temizlikçi elbisesi, evin içinde iş yaparken, alışverişe çıktığında hatta odasında uzanırken bile üzerindedir.

Señora Julia'nın yaşamını yitirmesiyle, oğlu ve avukatı malikane çalışanlarını toplar, kadının vasiyetini açıklarlar. Kadın tüm varlığını köpeğine bırakmıştır ancak kimsenin işten çıkarılmamasını, o hayatıymiş gibi tüm işlerin malikanede devam etmesini de vasiyet eder. Bundan sonra evin sahibesi Prenses'tir. Onun doğal yollardan ölümünden sonra ise miras çalışanlara kalacaktır. Dolayısıyla çalışanların numara yapmaması, sabırlı olmaları tembihlenir. Görüldüğü gibi, işçi işveren arasında kurulan enformel ve paternalist ilişki, işçilerin geleceklerine dair güvenceyi kurumsal, sosyal bir güvence olmaktan çıkararak akrabalık ilişkileri düzeyinde, belirsiz bir hale sokmuştur.

İşçi olarak özel-kamusal alan ayrımının silikleştiği çalışma mekanında geçirdiği uzun yılların da etkisiyle, nüfusu iç göçlerle artmış, yoksul gecekondu mahalleriyle Tijuana'nın çirkin olduğunu düşünmektedir

Lidia. Yine de kendisini malikanedeki lüks yaşam içinde konumlandırmamakta, hayatta hiçbir şeyi olmadığını ve yoksul gelip yoksul gideceğini kabul etmiş görünmektedir. Benzer bir durum, Severino için de geçerlidir. Lidia'ya, yaklaşık otuz yıldır kullandığı Mercedes'in harika bir araba olduğunu, kullandıkça bağlandığını ama sahibi olmadığını her zaman bildiğini, arabanın Prenses'e ait olduğunu gülerek söyler. Yine aynı konuşma içinde Severino, köpeğin daha ne kadar yaşayacağını sorar Lidia'ya. Lidia'nın yanıtı umutsuzluğunu da yansıtır: "Şu an sürdüğü hayatla hepimizi gömer, gibi."

Rafael'in yasadışı çalışması sebebiyle emeklilik gelirinden yoksun kalmasına benzer bir durum, Lidia için de geçerlidir. Sosyal güvencesi olmadan bunca yıl çalışmış, şimdi de köpeğin ölümüne kadar çalışması gerektiğini anlamıştır. Her iki işçinin de önlerine emeklilik yerine daha da çalışacakları günler konmuştur. Bu yeni durum, işçilerin beklenmedik, gün gün ilerleyen, görünmez bir mücadele başlatmalarına neden olur.

Lidia, diğer malikane çalışanlarına, köpeği sevdiğini ama farketmeden yapabilirlerse, köpeği öldürürlerse, yeni bir hayata başlayabileceklerini söyler. Burada işçilerin sosyal haklardan mahrum, güvencesiz çalışma koşullarının sorumlusunun köpek olmadığı açık olsa da patron-köpeğin yeme alışkanlıklarını, uyku düzenini bozmaya başlarlar. Bir süre sonra da köpek hayatını kaybeder. Malikanede birlikte verilen sessiz mücadelenin sonunda artık orada çalışmak zorunda değildirler ve yeni bir yaşam için gelire de sahiptirler.

Rafael ise her gün, temizlik işlerini özenle yapmaya devam ederken bir yandan da musluğu açık bırakma, tuvaleti tıkama, kapı camını, kilidini, otoparktaki arabanın antenini kırma, makineyi çalışmaz hale getirme gibi sabotaj davranışlarını gizli gizli yürütür. Emeklilik hakkını gasp ettiğini düşündüğü fabrikanın yapılarına on yıl boyunca bilinçli ve düzenli biçimde her gün zarar verir. Ancak fabrikaların modern dönem panoptik denetim araçları olan kapalı devre kamera sistemine bu eylemlerin takıldığı anlaşılmaktadır. İşçi, şirket avukatları ve yetkililerin olduğu bir toplantı salonuna çağırılır ve görüntülerin kaydedildiği VHS kasetlerden bir kısmı birlikte izlenir. Toplantıda müdür, Rafael'in 1999-2009 arasında verdiği zararla şirketin batma noktasına geldiğini, işçinin "harika bir düşman" olduğunu söyler.

Şirketin toplamda kırk yıl kayıtdışı çalıştırdığı işçi, artık düşman olarak değerlendirilmektedir. Avukatlar, Rafael'e şirketin onu hapse atılabileceğini ama kendileri için zaman ve prestij kaybına neden olacağını belirterek, bir anlaşmaya varmak isterler. İşçiye eşyalarını bile toplama zamanı vermeden, şirketin arka kapısından çıkıp gitmesi ve bir daha dönmemesi koşuluyla iki adet çek ve emekli ikramiyesi önerirler. İzleyici, Rafael'in okuyup imzalayarak³ -18. yüzyıl Britanyasının makine kırıcı işçilerinden haberdar ya da değil- uzun soluklu ve sistemli mücadelesinin sonuç verdiğine tanıklık eder. Saçları ağarmış Rafael, fabrikanın arka kapısından çıkar, derin bir nefes alır ve iki saatlik film boyunca ilk kez gülümser.

Filmin başlangıcında Rafael Tijuana tarafından genç bir kadını ve çocuğu izlemiştir. Final sahnesinde, bu sefer Lidia sınırın diğer tarafından, San Diego'dan, genç bir erkeği izlemektedir. Yönetmen, konusunu "insan yaşamındaki sınırlar" olarak özetleyerek, çalışma yaşamlarının sonlarına gelmiş iki işçi üzerinden, karşılaştıkları haksızlıklara nasıl müdahale ettiklerini, adaleti sağlama çabalarını göstermek üzere kurgulamıştır filmi. Diyaloglara sınırlı biçimde yer verilen filmde, iki işyeri, kendi durağan ritmi içinde ama yine de dinamik bir mücadeleye sahne olmaktadır.

3 Filmin başında okuma yazma bilmeyen ama birisine lazım olur diyerek cebinde her zaman kalem taşıyan işçi, parkta tanıştığı bir gencin yardımı ile okuma yazma öğrenmiştir. İşçinin hak arama mücadelesi vermesi noktasında bilinçlendiğine dair bir işaret olarak da okur yazarlığı yorumlanabilir.

Sonuç

20. yüzyılın son çeyreği, neoliberal teorinin küresel ölçekte uygulanmaya başladığı döneme işaret etmektedir. Sermaye sınır ötesine geçmeye elverişli, akışkan hale gelirken, işgücü özellikle de vasıfsız işgücü gelişmiş ülkelerdeki istihdam olanaklarına erişemez olmuştur. Sınır kapılarının emeğin hareketliliğine kapandığı bu dönemde, üretim de merkezden çevreye aktarılmaya başlamıştır. Fabrikaların bir yerden bir yere taşınmasından çok daha kapsamlı bir dönüşüm yaşanırken, yeni üretim mekanlarında işçi hakları aşınmaya başlamış, serbest, esnek, kayıtdışı ve güvencesiz bir istihdam rejimi oluşmuştur.

İstihdam rejiminin piyasa koşullarında güvencesiz bir niteliğe bürünmesi, işçilerin hem çalışırken hem de emeklilik dönemleri için yaşam koşullarını zorlaştırmıştır. Sözü edilen bu güvencesizleşme durumu, işçilerin bireysel sorunu olmanın ötesinde güncel ve küreseldir. Kayıtdışılık da benzer biçimde, hem işgücü piyasasında hem de işçilerin göçmenlik statüleri bağlamında artarken, göçmen işçinin korunmasız konumu ileri bir seviyeye çıkarmaktadır.

Çalışma yaşamının sorun alanlarına dair bir tartışma yürütülürken, sinemanın görsel gücü konunun ve sorunun örneklendirilmesi bakımından zengin bir kaynak sunma potansiyeline sahiptir. Bu çalışmada, temelde iki işçinin kayıtdışı çalışmalarının geleceğini nasıl belirsizleştirdiğine yönelik mikro ölçekte bir örnek sunulsa da sorunun küresel niteliği gözden kaçırılmamalıdır. Film, emeklilik haklarını "yeni-den" kazanmaya çalışan iki güvencesiz işçinin, aslında *geçmişte kalmamış* direniş mekanizmalarını kullandıklarını göstermektedir. Sorunun kaynağını oluşturan kayıtdışılık ortadan kaldırılmadığı müddetçe, işçiler ve göçmenler korunmasız kalmaya devam edecektir. Kalıcı çözüme, ancak güvenceli istihdam olanaklarıyla ulaşmak mümkündür. Böylece insan onuruna yaraşır bir iş ve yaşam mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Applebaum, H. (1992). *The concept of work, ancient, medieval, and modern*. New York: State University of New York Press.
- Ayzenştayn, S. M. (2015). İşçi filmi yapma yöntemi. F. Başaran (Ed.). *İşçi filmleri, "Öteki" sinemalar* içinde (s. 43-46). İstanbul: Yordam Yayınevi.
- Bandy, J. (2000). Bordering the future: resisting neoliberalism in the borderlands. *Critical Sociology*, 26(3), 232-267.
- Başaran, F. (Ed.) (2015). *İşçi filmleri, "öteki" sinemalar*. İstanbul: Yordam Yayınevi.
- Budd, J. W. (2016). *Çalışma düşüncesi*. (F. Man, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları (2011).
- Campbell, H. (2008). Female drug smugglers on the US.-Mexico border: Gender, crime, and empowerment. *Anthropological Quarterly*, 233-267.
- Campos, J. R. (2014). Retos y estrategias para el cuidado infantil de las madres trabajadoras en la industria maquiladora de Apodaca, Nuevo León, *Revista Electronica Nova Scientia*, 7(13), 374-410.
- Cooney, P. (2001). The Mexican crisis and the maquiladora boom a paradox of development or the logic of neoliberalism?. *Latin American Perspectives*, 28(3), 55-83.
- Doğan, E. T. (2018). Düzensiz göçün kentlerde "düzenlenmesi": Meksika'da göçmen evleri. *Memleket Siyaset Yönetim (MSY)*, 13(30), 141-160.
- Doğan, E. T. (2017). Amerikan rüyası için ödenen bedel: orta amerikalı göçmenlerin meksika deneyimi, *Ayrıntı Dergi*, Sayı 22. <http://ayrintidergi.com.tr/sayi-22-agustos-eylul-2017/>
- Erbalaban Gürbüz, N. (2016). İşçi sınıfı cennete gider filminde çalışma ideolojisinin eleştirisi olarak 'yabancılaşma' ve 'şeyleşmenin' temsili. *SineFilozofi*, 1(1), 113-132.
- Erdoğan, S. ve Toksöz, G. (2013). Kadınların görünmeyen emeğinin görünen yüzü: Türkiye'de ev işçileri, Ankara: Uluslararası Çalışma Ofisi
- Ferguson, S. ve McNally, D. (2017). Güvencesiz göçmenler: Cinsiyet, ırk ve küresel işçi sınıfının yeniden üretimi. L. Panitch, G. Albo ve V. Chibber (Ed.). *Sınıflar Dönüşürken*, (T. Öncel, Çev.). İstanbul: Yordam.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin kısa tarihi*. (A. Onoçak, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hepkon, Y. ve Aydın, Y. (2010). Türk sinemasının görünmeyen öznesi: İşçiler. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 12, 79-103.
- Hobsbawm, E. (2009). Sıra dışı insanlar, direniş, isyan ve caz. (I. Gündüz, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Horn, J. (2005). Machine-breaking in England and France during the Age of Revolution. *Labour/Le Travail*, 55, 143-166.
- Kapur, J. ve Wagner, K. B. (Ed.) (2011). *Neoliberalism and global cinema: capital, culture, and Marxist critique*. Routledge.
- Korczynski, M., Hodson, R., ve Edwards, P. (Ed.). (2006). *Social theory at work*. USA: Oxford University Press.
- Longmire, S. M. ve Longmire, J. P. (2008). Redefining terrorism: why Mexican drug trafficking is more than just organized crime. *Journal of Strategic Security*, 1(1), 35-52.

- Makal, A. (2008). Türkiye emek tarihinin bir izdüşüm alanı olarak 'Edebiyat'. *Çalışma ve Toplum*, 18(3), 15-42.
- Makal, A. (2016). İnsan hakları/ sosyal insan hakları ve sanat, *Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu VIII Bildiriler*, Disk Yayınları, 37-57. <http://sosyalhaklar.net/2016/bildiriler/makal.pdf> (20.12.2018)
- Mazierska, E. (Ed.) (2013). *Work in cinema*. New York: Palgrave Macmillan.
- Munck, R. (2003). *Emeğin yeni dünyası*. (M. Tekçe, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Öz, E. (2009). Örgütsel Vatandaşlık davranışı. A. Keser, G. Yılmaz ve Ş. Yürür (Ed.) *Çalışma yaşamında davranış: Güncel yaklaşımlar* içinde (s. 57-94). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Peña, D. G. (1997). *The terror of the machine: Technology, work, gender, and ecology on the US-Mexico border*. University of Texas Press.
- Piñero, R. C. (1990). Mercados de trabajo y migración en la frontera norte: Tijuana, Ciudad Juárez y Nuevo Laredo. *Frontera norte*, 2 (4), 61-94.
- Ramírez, C. (1998). Sindicalismo en las maquiladoras fronterizas. Balance y perspectivas. *Estudios Sociológicos*, 16(46), 89-116. <http://www.jstor.org/stable/40420502>. (20.12.2018)
- Saad-Filho, A. ve Johnston, D. (2005). *Neoliberalism: A critical reader*. University of Chicago Press.
- Scarone Adarga, M. (2014). Violencia laboral intramuros: Hostigamiento sexual y otras formas de violencia contra la mujer en las maquiladoras de Sonora y Baja California. *Región y sociedad*, 26 (especial 4), 129-154.
- <http://www.scielo.org.mx/pdf/regsoc/v26nespecial4/v26nespecial4a6.pdf>. (20.12.2018)
- Soner, A. (2015). Sinemada işçi sınıfı. F. Başaran (Ed.) *İşçi Filmleri, "Öteki" Sinemalar* içinde (s. 209-213). İstanbul: Yordam Yayınevi.
- Standing, G. (2013). *Prekarya, yeni tehlikeli sınıf*. (E. Bulut, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Thompson, E. P. (2012). İngiliz işçi sınıfının oluşumu. (U. Kocabaşoğlu, Çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası emek göçü*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Wagner, K. B. (2015). İşçi sinemasını tarihselleştirmek: Sınıfı ve beyazperdede kaybolan filmleri geri kazanmak. F. Başaran (Ed.) *İşçi Filmleri, "Öteki" Sinemalar* içinde (s. 47-79). İstanbul: Yordam Yayınevi.
- Yüksel, H. (2018). Ulusal ve uluslararası sinema yapıtlarından hareketle sosyal politika-sinema ilişkisini saptamaya yönelik bir çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 7(2), 1201-1227.
- Zermeño, S. (2004). Género y maquila (el asesinato de mujeres en Ciudad Juárez). *Revista de Ciencias Sociales*, 15, 29-39. <http://www.unq.edu.ar/advf/documentos/573a1c6d321be.pdf#page=28> (20.12.2018)
- Zhang, S. X. (2011). Woman pullers: pimping and sex trafficking in a Mexican Border City. *Crime, Law and Social Change*, 56(5), 509-528.